

UNIVERSELL UTFORMING AV IKT I OFFENTLIG SEKTOR

NYE FORSKRIFTER GJØR AT INNKJØP AV IKT I OFFENTLIG FORVALTNING SKAL TA HENSYN TIL DET SOM KALLES UNIVERSELL UTFORMING

Riita Hellman
PhD, OSIRIS-prosjektet, Karde AS

AKTUELT

Universell utforming har sine røtter i USA der utviklingsarbeidet på 1990-tallet i all hovedsak ble utført av forskere, arkitekter og ingeniører ved North Carolina State University. Arkitektur og interiør var sentrale fokusområder, og bevegelseshemmede var den primære målgruppen. Daværende senter for universell utforming videreføres av College of Design ved samme universitet,¹ og i dag utsettes offentlige anskaffelser i USA for relativt strenge kravspesifikasjoner og kontroll av tilgjengelighet.

Fra USA til EU til Norge

Allerede i 1998 vedtok Kongressen en lov som regulerer tilgjengeligheten av informasjon og IKT. Denne pålegger alle statlige organer å gjøre informasjonen og IKT-løsningene tilgjengelig for ansatte og brukere med nedsatt funksjonsevne. Universell utforming handler om å utvikle produkter, tjenester, informasjon, omgivelser og transportmidler for flest mulig brukere med en stor variasjon av behov, innenfor rammen av det som er kommersielt gjennomførbart. The Centre for Universal Design utarbeidet i 1997 syv hovedprinsipper for universell utforming (se faktaboks).²

Det opprinnelig amerikanske arbeidet har siden spredt seg og blitt en internasjonalt kjent betegnelse på inkluderende design. Oppstarten av den europeiske organisasjonen European Institute for Design and Disability (nå EIDD - Design for All Europe)³ skjedde i Dublin i 1993. EIDDs hensikt var å promotere bedre design for mennesker med nedsatt funksjonsevne. Det norske EIDD ble stiftet i 1997. Universell utforming som begrep stammer fra denne tidsepoken,

Universell utforming handler om å utvikle produkter, tjenester, informasjon, omgivelser og transportmidler for flest mulig brukere med en stor variasjon av behov, innenfor rammen av det som er kommersielt gjennomførbart.

og representerer Norsk språkråds anbefaling til oversettelse, skjønt mange fagmiljøer (herunder Norsk Designråd) synes å foretrekke den europeiske betegnelsen 'design for all' (eller design for alle).

Det er i dag stor oppmerksomhet i EU på universell utforming. Grunnlaget for EUs engasjement er den raskt voksende gruppen eldre mennesker (som arbeidstakere, kunder og borgere), og det realiseres gjennom et nytt policyområde eInclusion.⁴ Det største teknologi-programmet i EUs 6. rammeprogram, Information Society Technologies (IST),⁵ forfektet fokusområdet eAccessibility og støtter det europeiske nettverket EdeAN (The European Design for All e-Accessibility Network),⁶ hvis formål er å fremme universell utforming. I juni 2006 ble det i Riga organisert en europeisk ministerkonferanse om IKT i et inkluderende samfunn. Ministrene, heriblant fra Norge, sluttet seg til en felles 46-punkts erklæring for å fremme inkludering og motvirke digitale skiller i samfunnet.⁷ Erklæringen markerer starten på en europeisk storsatsing på

tilgjengelighet og IKT. Dette betyr at tilgjengelighet er høyt oppe på den politiske dagsorden i Europa. Universell utforming har med andre ord blitt inkorporert i mange internasjonale policy- og plandokumenter.

Utvalg mot diskriminering

Et viktig arbeid ble igangsatt i Norge i 2002 da Syse-utvalget ble oppnevnt. Utvalget skulle utarbeide forslag til en ny lov og/eller forslag til endringer i eksisterende lovgivning for å styrke det rettslige vernet mot diskriminering av funksjonshemmede. Utredningen NOU 2005:8

STAT & STYRING

- Likeverd og tilgjengelighet - viste blant annet til EUs direktiver i forbindelse med offentlige anskaffelser, og banet veien for reguleringer i forbindelse med offentlige anskaffelser i Norge.⁸ Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne – Plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder fra 2004 – konkretiserte den offentlige holdningen til universell utforming.⁹ Handlingsplanen har universell utforming som en overordnet strategi.¹⁰ Miljøverndepartementet koordinerer handlingsplanen. En fremtidig milepæl vil bli den bebudete Antidiskrimineringsloven. Denne vil kunne løse tilgjengelighetsproblemer på mange samfunnsarenaer, herunder IKT som preger de fleste informasjonstjenester og betjeningssystemer.

Den nye forskriften om offentlige anskaffelser ble vedtatt i Statsråd den 7. april i år, men den har ennå ikke trådt i kraft. Dette skyldes at EUs reviderte direktiv om offentlige innkjøp ennå ikke er ferdigbehandlet i EØS-systemet. Det regnes med at forskriften vil tre i kraft 1. januar 2007. Da vil det ikke lenger være snakk om en strategi eller politisk føring, men om konkrete krav. De nye forskriftene vil gjøre at innkjøpere i forvaltningen skal ta hensyn til universell utforming før de gjør sine valg. Forskriften er tilgjengelig på Lovdatas web-sider.¹¹ I forbindelse med konkurransegrunnlaget sier forskriftene følgende

Anskaffelsen bør spesifiseres ved en behovsspesifikasjon eller angivelse av funksjonskrav. Ved utformingen av kravene skal det legges vekt på livssykluskostnader og miljømessige konsekvenser av anskaffelsen. Det skal så langt det er mulig stilles konkrete miljøkrav til produktets ytelse eller funksjon. Når det er mulig skal spesifikasjonene utformes slik at det tas hensyn til kriterier for tilgjengelighet for funksjonshemmede og universell utforming (§ 8-3 og § 17-3 - Krav til ytelsen og bruk av tekniske spesifikasjoner).

I denne sammenheng representerer IKT og digitale tjenester særdeles store utfordringer når det gjelder universell utforming. Grunnene til dette er mange

1. Digitale tjenester er immaterielle og brukes i et vidt spekter av situasjoner - alt fra arbeid til underholdning
2. Digitale tjenester kan lett omfatte flere aktører, og verdikjedene overskrider virksomhetsgrenser.
3. Brukergruppen er like heterogen som hele befolkningen er det.
4. Moderne brukerutstyr varierer fra PCer og TV'er til spillkonsoller og mobiltelefoner, og fra selvbetjeningsautomater til utstyr ment for styring av andre apparater.
5. Dialogen kan være individuell, eller den kan inkludere flere aktører.

Tilgjengelighet av digitale tjenester

Det er i gang arbeid som sikter mot tilgjengelighet av digitale tjenester. For eksempel Design for All and Assistive Technologies Standardization Co-ordination Group (DATSCG)¹² arbeider for tilgjengelighet i forbindelse med standardisering. World Wide Web Consortium (W3C) arbeider for at webben skal kunne brukes av mennesker med funksjonsnedsettelser. For web-baserte tjenester er det utarbeidet

retningslinjer og standarder slik som W3Cs retningslinjer for web-innhold (Techniques for Web Content Accessibility Guidelines).¹³

Vi står dog ikke på bar bakke. Standard Norge¹⁴ har i samarbeid med Norsk Elektroteknisk Komité og Post- og teletilsynet på oppdrag fra Sosialdepartementet utarbeidet en handlingsplan for hvordan standarder kan fremme prinsippene om universell utforming. Deltasenterets¹⁵ utviklings- og spredningsaktiviteter har langt på vei gjort universell utforming kjent innenfor miljøer som er opptatt av webdesign. Det er imidlertid slik at IKT-områder som er basert på anvendelser av for eksempel mobiltelefoner og digital TV foreløpig har lite dokumentert kunnskap å forholde seg til.

Behovene blir aktualisert dersom Skatteetaten skulle bestemme seg for å introdusere selvangivelsen på mobiltelefon, eller om kommune-Norge synes at barnehagesøknader på digital TV er en god idé. Det er videre slik at IKT ikke bare er innhold, men også brukerstyr, emballasje, brukerveiledninger, telekom-abonnementer osv. For IKT-området betyr dette at kriteriene for universell utforming bør videreutvikles for å dekke de ulike produkt- og tjenesteområdene. For IKT-bransjen fordrer dette

- utvikling av konformitetstester og veiledninger for verifisering av kravene, informasjon til IKT-bransjen om kravene
- utvikling av retningslinjer for dokumentasjon av kravene (selvdeklarasjon) i tilbudssammenheng

For offentlige virksomheter med IKT-baserte tjenester introduserer dette

- et generelt kompetansebehov innen systemutvikling
- et behov for gjennomgang og evt. oppgradering/endring av eksisterende systemer og disses grensesnitt mot brukere
- et «krav» om kompetanseoppbygging innen innkjøpsfunksjonen

Behovene er blitt mange og store. Det er ikke helt utenkelig at det trengs innsats fra relevante tilsyn å overvåke både kjøperens og selgerens konformitet med det nye regelverket.

rh@karde.no

Noter

- 1 <http://www.design.ncsu.edu/cud>
- 2 http://www.design.ncsu.edu/cud/about_ud/udprinciples.htm
- 3 <http://www.design-for-all.org>
- 4 http://europa.eu.int/information_society/policy/accessibility/eincl/index_en.htm
- 5 http://europa.eu.int/information_society/policy/accessibility/index_en.htm
- 6 <http://www.e-accessibility.org/about.asp?myselectedgroup=191>
- 7 http://europa.eu.int/information_society/events/ict_riga_2006/doc/declaration_riga.pdf
- 8 http://www.dep.no/jd/norsk/dok/andre_dok/nou/012001-020036
- 9 <http://www.universell-utforming.miljo.no/artikkel.shtml?id=174>
- 10 http://odin.dep.no/md/norsk/dok/andre_dok/planer/022041-990295/hov002-bn.html
- 11 <http://www.lovdata.no/cgi-wift/lldes?doc=/sf/sf/20060407-0402.html>
- 12 http://www.ictsb.org/DATSCG_home.htm
- 13 <http://www.w3.org/TR/WCAG10-TECHS/>
- 14 <http://www.standard.no/imaker.exe?id=5416>
- 15 <http://www.shdir.no/deltasenteret/>

1. Like muligheter for bruk

Utformingen skal være brukbar og tilgjengelig for personer med ulike ferdigheter.

2. Fleksibel i bruk

Utformingen skal tjene et vidt spekter av individuelle preferanser og ferdigheter.

3. Enkel og intuitiv i bruk

Utformingen skal være lett å forstå uten hensyn til brukerens erfaring, kunnskap, språkferdigheter eller konsentrasjonsnivå.

4. Forståelig informasjon

Utformingen skal kommunisere nødvendig informasjon til brukeren på en effektiv måte, uavhengig av forhold knyttet til omgivelsene eller brukerens sensoriske ferdigheter.

5. Toleranse for feil

Utformingen skal minimalisere farer og skader som kan gi ugunstige konsekvenser, eller minimaliserer utilsiktede handlinger.

6. Lav fysisk anstrengelse

Utformingen skal kunne brukes effektivt og bekvemt med et minimum av besvær.

7. Størrelse og plass for tilgang og bruk

Hensiktsmessig størrelse og plass skal muliggjøre tilgang, rekkevidde, betjening og bruk, uavhengig av brukerens kroppsstørrelse, kroppstilling eller mobilitet.

Leo A. Grünfeld og Erik W. Jakobsen

Hvem eier Norge?

**Eierskap og verdiskaping
i et grenseløst næringsliv****399,-**

www.universitetsforlaget.no

Boken kan bestilles på www.universitetsforlaget.no

☎ 24 14 75 00 📠 24 14 75 01 eller kjøpes i bokhandelen

Denne høyaktuelle boken gir deg for første gang en fullstendig kartlegging av eierskapet i norsk næringsliv. Innholdet kommenteres av Idar Kreutzer, Gerd-Liv Valla, Karen Helene og Jens Ulltveit-Moe, og Frode Strand Nilsen.

"Boken "Hvem eier Norge" er den første systematiske studie av eierskap i norsk næringsliv som noensinne har vært gjennomført, og boken er et meget viktig bidrag i den næringspolitiske debatten. Boken slår hull på flere myter om eierskap og verdiskaping, for eksempel hvem som er de beste eierne i norsk næringsliv."

Torger Reve

Professor i strategi og industriell konkurranseevne
Handelshøyskolen BI

"Med denne boken avlives flere myter om eierskap i næringslivet - hellige kuer om nasjonalt eierskap og andre politiske kjepphester ledes mot slakteriet. Dette er en viktig bok, en av de viktigste på svært lenge. Jeg håper boken vil sette rammene for en helt nødvendig debatt om eierskapets rolle i Norge."

Thomas Falck

Styreleder i Norsk Venture